

"Az élők lelke ugyanolyan természetű, mint a holtaké. A teremtés és a pusztulás körforgása szüntelenül halad a maga útján. Nincs ebben semmi, ami bennünket akár örvendezésre, akár gyászra indíthatna..." (Mahátmá Gandhi)

"Ami nincs, nem születhet meg, ami van lesz örökre már; ez az, amit fölismertek, kik jól látják a lényegét. Tudd meg, hogy a Világlélek, mely átfeszül a Mindenben, haláltalan; s a nemmúlót semmi el nem emésztheti..." (Bhagavad-Gítá)

A "VILÁGFOLYAMAT" AZ INDAI VALLÁSOKBAN¹

India mindig is az európaiak kíváncsiskodó érdeklődésének kitüntetett tárgya volt és az ma is. Már az ókori görögök között nagy hírnévre tettek szert azok a szemlélődő filozófusok, akik bizonyos fölismeréseik folytán szinte a világ absztrakciójában éltek és teljes lényüket a szemlélődésnek átadva, végtelen nyugalommal, szinte közönnyel tekintettek a "Mindig Egy" csalóka forgatagára, a világra. Rokonságot mutattak ebben a cinikusokkal és majdan a sztoáival is.

A mesés kincsű India felé vette útját később a világhódító makedón uralkodó Nagy Sándor, majd pedig az Újkor elején Indiát keresve talált "indiánokat" az Újvilág fölfedezője is. A kincses India volt a Brit Korona legékesebb gyémántja, hozzá fordultak kincsekért a kereskedők, egzotikumért az új és legújabb kori utazók.

Végül Indiához, az indiai kultúrához fordul nemegyszer a kiábrándult és zsákutcába jutott mai intellektüel is, aki a világgal, a technikai civilizációval, de leginkább önmagával megbomlott egyensúlyát szeretné ily módon helyreállítani. Túlfűtött érdeklődéssel olvassa vallási-filozófiai tanításait, jógázik, meditál, nem fogyaszt alkoholt, nem eszik többé húst... Egyszóval mindent megtesz, hogy valamit is ellessen a türelem, a megnyugvás, a bölcs megbékélés, a jógik, guruk és varázslók tudományából. Legalább tanítvány szeretne lenni, ha már bele nem születhetett!² Értelemszerűen nem is térítő vallás.

¹Túlvilág alatt általában a "halál utáni"-t, a "halállal kezdődöt" értjük, és ezzel szükségképpen a másságot, a "más törvényü"-t hangsúlyozzuk. Ott ahol ez is, mint minden dolga a világnak, inkább *ugyanannak az örök törvénynek a megnyilvánulása*, a pontosabb értelmezhetőség érdekében célszerű az átfogóbb *Világfolyamat* kifejezést használni, és témánkat ebbe ágyazva értelmezni.

²A hinduizmus (India lakosságának 80-85%-a hindu!) ugyanis talán az egyetlen olyan vallás, amelyre áttérni nem lehet, csak beleszületni, mivelhogyan nem csupán vallás, filozófia és világszemlélet, hanem egyben megmászhatatlan társadalmi (születési) hovatartozás is. (ld. még később)

Gandhi szavaival:

" *A hinduizmus mindenkire rábízta, hogy istent a maga hite vagy dharmája szerint imádja és ezért minden vallással békében él.*"³

Egyfelől tehát szigorú és kérlelhetetlen beleszületettség, másfelől pedig soha nem látott tolerancia jellemzi.

Túl a hajóra rakható kincseken és az elmesélhető egzotikumon, mi az, ami olyan titokzatosan vonzóvá teheti a modern kor zűrzavarában nyugalmát vesztett ember számára ezt a különös, sokszínű világot? Szigorú kasztrendszer, szent tehenei és folyói, szegénysége? Furcsa és szinte áttekinthetetlen, ám máig "élő" mitológiája, vallási szokásai és általában nagy filozófiai hajlandósága? Mi az, ami a világ minden keletkező és elmúló dolgát, minden lényét, beleértve az embert (sőt az "isteneket" is), életet és halált, a gondolót és az elgondoltat, evilágot és túlvilágot valamilyen harmonikus, egységes szempontú folyamattá tesz? Amit ha megértünk és megélünk, elmúlik minden rezignációnk és félelmünk a világban, legfőképpen pedig az elmúlástól, a haláltól való félelmünk, hogy életünkkel bármi fontosat is elveszíthetünk. Ami alapján nyugodtan tudomásul vehetjük világunk minden eddigi és ezutáni, jó vagy rossz, kellemes vagy kellemetlen mozzanatát, úgy azonban, hogy mégsem érezzük magunkat egy törvénynélküliséget mutató összevisszaságban és legfőképpen nem morális vákuumban, ahol jó és rossz egyre megy.

Mit is kínál voltaképpen a guru tanítása, a jóga és a meditációk, valamint a vallási rituálék külső és belső, filozófiával alaposan átítatott szertartása? Mi az a *szemlélet*, mert végső soron szemléletről van szó, ami ezt a bizonyos, szinte *kozmosz méretű eligazodást* ígéri a beléhelyezkedőnek? Nevezzük - jobb szó híján - *V i l á g f o l y a m a t* nak, amit szemlélnünk kell. Már is megjegyezhetjük, hogy akár "világok"-ról is beszélhetünk, hiszen mint látni fogjuk így fejeznők ki jobban azt, amiről voltaképpen szó lesz. Ez az, ami mint megnyilvánulás szemléletünk tárgya kell legyen, és amikor így vagy úgy tűnik föl számunkra, akkor mindig egy meghatározott (helyes vagy helytelen) *szemléleti pozíciót* kell fölismernünk benne. Például a jóga szerint, ha a Világfolyamat mint az Örök Törvény bennünk zajló önmegnyilvánulása tűnik föl számunkra, akkor mondhatjuk, hogy szemléletünk pozíciója helyes.

³Gandhi vál.írásai és beszédei. 165.o.

A Világfolyamat lenne tehát az, ami mint mindent átfogó folyamat, mint kezdet és vég, minden jelenséget magában foglal és helyes szemlélete által meg is világít, beleértve természetesen magát a szemlélőt is.

A "*Mit és hogyan szemlélni?*" előbb fölített kérdésére adandó válasz érdekében vessünk egy rövid és szükségképpen felületes pillantást magára Indiára, társadalom és kultúrtörténetére, elsősorban azonban vallási-filozófiai nézeteinek egymásra-rétegződésére.

A terület, amit ma Indiának nevezünk, tulajdonképpen az Indiai Köztársaságot jelöli, de kultúrtörténeti szemponttól természetesen az egész szubkontinentet érthetjük alatta. Ez körülbelül a Himalája, a Bengáli-öböl vidéke, a tenger és az É-nyugatra eső hágókkal tarkított hegyvidék által meghatározott terület. Ez a színtere annak a páratlan folytonosságot mutató folyamatnak, amit az *Ind Kultúra* névvel illethetünk. Legszembetűnőbb attitűdje mind a mai napig a *befogadás*. A legkorábbi időktől kezdve képes volt az idegeneket, betelepülőket és hódítókat egyaránt, integrálni, indiaivá tenni. Ezzel mindig egy kicsit önmagát is módosította, úgy azonban, hogy töretlen tradícióját és etnikai-nyelvi folytonosságát megőrizte. Tekinthejtük ezt a folyamatot,- miként ők maguk is teszik- az általuk értelmezett Világfolyamat egyik "arcának". *A sokféleség sajátos eggyéllátása* és eggyégondolása, örökös összeilleszteni akarása legyen tehát mindig a szemünk előtt, és vegyük úgy, hogy egy hindu számára minden ebbéli siker annak a bizonyos *Örök Törvénynek* a jelenléte. A fentiek különösen jól nyomon követhetők India vallástörténetében.

Történetének korszakolásában az *ókor* körülbelül az ie. I. évezred közepéig tart. Az utána következő *középkort* pedig i.sz. 1000 körül váltja föl az Indiai Újkor, vagy találóbban: a *klasszikus korszak*. Ez utóbbi elnevezés azért is kifejezőbb, mert valójában az indiai kultúra ekkorra nyeri el máig is érvényes alakját, éri el legnagyobb virágzását és legszélesebb körű elterjedését.⁴ Ennek a korszaknak a nyelvét nevezzük klasszikus szanszkritnak.

A már említett történelmi méretű összeolvadásnak kétségtelenül egyik legfontosabb komponense az északról érkező *árja*⁵ *bevándorlás* (kb. az i.e. II. évezred közepe). Hatást gyakoroltak még természetesen a környező, illetve a vele érintkezésbe lépő népek is (perzsák, görögök, hunok, mongolok, az iszlám hódítók és nem utolsósorban az európai gyarmatosítók).

⁴v.ö. Glasenapp 38.o.

⁵A szó jelentése a védikus szövegekben "nemes", "előkelő". Nyelvük a szanszkrit volt.

Az *árják előtti* un. őslakosságról nem könnyű egységesítő megállapításokat tenni, hiszen valószínű, hogy ezek is több hullámban érkeztek a területre. A legrégebb lakók talán afrikai etnikai rokonságot mutató negridek voltak, akiket a benyomuló európaiak szorítottak ki. Utóbbiak legjelentősebb képviselői a *déli* területeken máig is föllelhető un. *dravida nyelveket beszélő népek* (pl. tamilok). Ezekről tudjuk, hogy anyajogú társadalomban éltek, földművelők voltak és vallásukban a későbbi hinduizmus néhány vonása már föllelhető. (*phallos⁶-kultusz, termékenység-istennők tisztelete*). Szólnunk kell még a korszakból az un. *Indus-völgyi Civilizáció*-ról, amelynek virágkora kb. az i.e.2300-1800-ra tehető. Fejlett urbanizáció (Mohendzso-dáro, Harappa, Csanhudáro), valamint az esőzéshez és az Indus, illetve mellékfolyóinak áradásához igazodó földművelés és állattartás jellemezte. Ennek a civilizációnak az írását mind a mai napig nem fejtették meg egyértelműen. Vallásáról, kultuszairól a bőséges tárgyi leletek alapján alkothatunk képet. A termékenység és egyben a föld erejének szimbóluma az *Anyá*.

Ő az aki szül, táplál, gondoskodik, sőt az éltető vagy pusztító víz kapcsán a *Vizek Ura* is. Szerepe hamarosan kozmikussá bővül. Párjaként megtalálható a *teremtő-erő* megjelenítése, először csak mint *phalikus szimbólum*, később mint a kozmikus istenpár férfialakja.⁷ A hozzájuk kapcsolódó rituálé nem jelentett mást, mint kifürkészni, illetve meghálálni az általuk képviselt törvényt, a teremtő-erőt, azaz az áradásokat és magát az egész természetet. Ennek a tudásnak, gyakorlati és szakrális ismereteknek a letéteményesei egyre inkább a "beavatottak", a *papok* lettek. A közösség sorsa is mindinkább függött tőlük. Jól megfigyelhető, hogy az un. *népi vallásosság* elsősorban a termékenység kultuszához kapcsolódhatott, míg a papok által fokozatosan *teologizált vallás* egyre inkább a kozmikussá értelmezett teremtőisten fogalma felé haladt. Ez a kettősség - és számos ezt igazoló kultikus forma a népi vallásosságban - mind a mai napig föllelhető a hinduizmusban is.

A több hullámban érkező *árják* tulajdonképpen fokozatosan meghódították Észak-Indiát, de sorsuk az lett, ami minden más népé is; Végül ők hódoltak meg, integrálódtak. Félnomád állattenyésztők voltak, ősi vallásuk elsősorban a nagy *természeti erőkkel* állt kapcsolatban. /pl. Djausz: Ég(atya),v.ö: görög Zeusz és latin Deus; Varuna: csillagos égbolt, v.ö: görög

⁶A szanszkritban *lingam*: jel, jellegzetesség, jelzés. Így a nem jele, sőt a nemzőerő is (phallosz).

⁷Egyes kutatók a korból származó ábrázolásokon lótuszülésben látható figurát (talán Bivaly-főisten) Brahmá-nak, a par excellence teremtő isten előképének tartják, akinek viszont szinte minden fontos szerepét és kultuszát idővel Síva vesz át.(ld.még később)

Uranosz; Agni: tűz, v.ö: latin ignis./ A korszak legfontosabb forrása a *Védák* (véda=tudás)⁸. Ez egy négy részből álló gyűjtemény, amelyben az "istenekről" és az áldozatokról szóló legfontosabb mondások, kezdetben még csak szájhagyomány útján, megőrződtek. A négy gyűjtemény nevei:*Rig-véda*, amely az ősi himnuszok gyűjteménye és nagyrészt az ősrja korból származik, *Száma-véda*, azaz szent dalok, a *Jadzsar-véda*, ami áldozati varázsigék gyűjteménye, valamint a további varázsmondásokat tartalmazó *Atharva-véda*. A korszakot szokás *Védikus-kornak*, vallását *Védikus-vallásnak* is nevezni.

A korszak fontosabb vonásai: A korábbi időszakok a világot "megokoló" un. teremtő isteneivel szemben fokozatosan előtérbe kerül a világot *fenntartó* korábbi *közvetítő istenek* szerepe. Legjelentősebbekké ekkorra a Rig-véda alapján *Varuna* és *Mitra*⁹ valamint *Agni* lesznek. Varuna ekkor az uralom és hatalom egyik megszemélyesítőjeként a Világrend (Rita) öre. Egy olyan égbolt-isten, akiben a nappal és az éjszaka és minden égi mozgás szabályossága jelenik meg, mint kozmikus szabályosság, Világrend. Varuna mindig mindent figyel ezernyi csillagszemével, semmi sem kerül el tekintetét, jellemzője a szigor és a megtorlás, azaz a rend, a *törvény érvényesítése*. *A világ rendje* ugyanis *erkölcsi rend* is egyben, ahol Varuna halászként ragadja hálójába a törvény ellen vétőket, a bűnösöket. Vele párjaként állítható csak szembe Mitra, aki, neve szerint is, inkább barát. Főként a jog és a törvényesség, tehát az emberi viszonylatok öre. Mitra legfontosabb aspektusai a megbocsátás és megértés mellett a jóvátétel és a méltányosság. Ők jelentik tehát együttesen a *kozmosz és az emberi világ közös rendjét és ritmusát*. Míg Varuna a kozmikus rend nevében "megcsípi" a vétkeket, addig Mitra az emberi világ rendjének nevében megbocsát a bűneit megbánónak. Helyesebb lenne tehát azt mondani, hogy mindketten egyazon rend egyre inkább etikaivá is váló aspektusai. Jelentőségük a hinduizmusban csökken és szerepük is módosul. Varuna például a vizek istene lesz, a puránák¹⁰ (régii történetek) a "nyugati világ öre"-ként emlegetik. Sok szó esik még a Rig-védában *Agni*-ről, a tűzistenről. Ő az oltárok és a házi tűzhelyek illetve, a föld mélyének és a villámoknak a tüze, ami elüzi a sötétet és a gonoszt. Ő lobban lángra minden tűzgyújtásban, sőt az ő heve juttatja a termékenyítő magot is az asszonyi ölbe.¹¹ Ő közvetíti az istenekhez az áldozatokat és a halottakat is tüzével segíti tovább utjukon. Megszemélyesített formájának (a hinduizmusban) attribútuma a lángnyelvekből

⁸A *vid*: tudni igéből. Vallásos kontextusban kinyilatkoztatott tudást jelent, hasonlatosan a kereszténységben használatos "az írások szerint" kifejezéshez.

⁹Ez az ősi árja isten az iráni Mithrá rokona.

¹⁰A puránák a népies hinduizmus dokumentumai, eredetmondákat, kozmológiai fejtegetéseket, istenek és más "kiválók" történeteit, de gyakorlati ismereteket is megőriztek. A nagy puránák (Mahapurána) száma hagyományosan 18. Nyelvük az un. epikus szanszkrit.

¹¹v.ö. Puskás I.47.o.

vont fejdísz, esetleg lángoló dárda. Agni tehát, mint a legfőbb közvetítő, értelemszerűen főistennek kijáró tiszteletet követelt. Már ebben a védikus pantheonban is megjelennek olyan istenalakok, akiknek a jelentősége később igen megnő. (pl. Rudra-Siva)

Az áriják egy része, akik a Gangesz (Gangá) medencéje felé továbbhaladtak, főistenükként egy *király-szerű istent, Indrát*¹² tisztelték. Egyszerre volt erős, bátor, sőt hódítók támasza, ugyanakkor a kéréseket meghallgató segítő és esőcsináló is. Az istenek között ő a *primus inter pares*¹³ és viselkedése is hasonlít a mi egykori feudális uralkodóinkéihoz. Szép palotája, fejedelmi udvara van, szeret szórakozni és szómát inni. Ez a különös ital, miként a görögöknél az ambrózia, az "istenek" itala (szómaáldozat), öröklétet, fiatalságot és erőt biztosít.

Ebben a korszakban, és leginkább a népek és népcsoportok keveredése és rivalizálása során, fejlődik ki India egyik legsajátabb jelensége, a *varnarendszer*¹⁴. Az időszámításunk előtti ezredfordulóra alakul ki az a hierarchia, melynek élén a *papok* (bráhmanok) állnak és ez egyértelműen azt jelzi, hogy az "egyeztetés", azaz a népi és papi vallásosságot, valamint az új népek vallási szokásait és papjait a hagyománnyal integráló törekvés itt hozott legtöbb sikert. Tulajdonképpen ők az evilági istenek, akiknek joguk van a Védákat tanítani és magyarázni. Utánuk következnek a *harcosok* (ksatriák), akik közül kerül ki a mindenkori uralkodó is. A tulajdonképpeni nép, *köznép* (vaisják)¹⁵ csoportja a legnépesebb, hiszen ide tartoznak a mindenféle mesterségeket űzők. Végül a *szolgák* (sudrák)¹⁶ következnek. Egészen külön kell említeni az un. *érinthetetleneket* (párják)¹⁷, akik rituális okokból tisztátalanok. Az említett csoportokat gyakran és tévesen kasztoknak szoktuk nevezni, holott a szigorú értelemben vett születési csoportoknak a *dzsáti* felel meg jobban. Itt inkább két, szinte független, de egymást átfedő struktúráról van szó¹⁸.

¹²Szöke, nagyevő, nagyívó óriáskirály, a sötétbőrű démonok erősségeinek lerombolója.

¹³első az egyenlők között.

¹⁴*varna*, tulajdonképpen:"szín". A varnarendszer a *Világrend* egyik intézménye. Itt kell megjegyeznünk, hogy a nem hindukat valamennyi hindunál alacsonyabbra helyezik, mivel még varvába sem soroltak. Az aszkéták viszont, akik minden világi dolgot elutasítanak, felül állnak minden "kasztörvényen".

¹⁵Először a földművelők, később a kereskedők és részben a kézművesek megjelölése.

¹⁶Eredetileg valószínű a "nem áriják", később a földművesek csoportja.

¹⁷Tulajdonképpen a *kasztonkízüliek* (atisudra=sudra alatti) megjelölése, kb. a VII.sz.-tól említik a források is. Általában *alantos munkát végzők* (csatornatisztító, utcaseprő stb), így pusztá érintésük is tisztátalanná tesz. Gandhi pld, aki tulajdonképpen védi a varnarendszert, mégis az emberiség ellen elkövetett visszatartó bűnnek tekinti az érintetlenséget.(v.ö. M.Gandhi válogatott írásai és beszédei. 96-100, 123-135). A létkörforgásban értelmezhetjük úgy is, hogy *akik elvesztették kasztjukat*, mert vétettek a Varna-dharma (kasztjuk törvénye) ellen.

¹⁸v.ö. Puskás I.99.o.

Az évezred fordulójának évszázadaiban keletkezett, papok által készített teológiai művek (*bráhmańák*¹⁹), valamint az *áranjakák*²⁰ és a későbbi un. *upanisádok*²¹ képezik a védákkal együtt annak a mindent átfogó tannak az alapját, ami a mai hinduizmusban is megtalálható. Előbbi kettő *Védanta*(védák vége)-ként szakralizálódott. Már az áranjakák, de különösen az upanisádok legfontosabb vonása, hogy *az áldozatok befolyásolni akaró mágiája helyett a megérteni akaró misztika* felé fordulnak. Mint minden "eretnek-gyanús" tanítás, ezek is gyakran figyelmeztetnek, hogy a tant csak fiadnak vagy megbízhatónak add tovább. Mondhatjuk, hogy az upanisádok a filozófiai gondolkodás erősödését fejezik ki. Általában 14 kánonikus upanisádot említünk. Ezek többségéhez készítette kommentárjait Sankara²² a 8-9. század táján. Ezt a korszakot (kb. az i.e. VI. századig) *bráhmańizmusnak* is szoktuk nevezni. A két nagy eposz, a *Mahábhárata*²³ és a *Rámájana*²⁴ is erről a korról szól. India vallástörténetének talán ezt a korszakát lehet a legkevésbé egységes folyamatnak látni, hacsak nem épp az intenzív *szinkretizációt* tekintjük annak. Jelentősen bővül a pantheon, általában megszapornak az istenek, különösen a női istenalakok. Azonban egyre inkább kirajzolódik az *egységes szemléletre törekvés* teológiája, ami egyrészt az egyetlen főisten (pl. Pradszápati, a népi vallásosságban a Teremtés Ura), másrészt az olyan átfogó *filozófiai fogalmak* mint a *Brahman*²⁵, *Átman*²⁶, *dharmá*²⁷, *karmá*²⁸ irányába halad. (Ez utóbbi fogalmak összefüggéseiről később még lesz szó). Az egyre finomabb és kidolgozottabb filozófiai fogalomrendszer használata elsősorban az un. ezoterikus, titkos iskolákban lelhető föl. Itt a kultuszok mellett a meditáció és annak technikája a *guruk*, a tanítómesterek gondos

¹⁹A védákat ill. a szertartásokat magyarázó művek. Alapgondolatuk az áldozatok mindenható erejébe vetett hit.

²⁰"erdei szövegek".Az őserdő magányába visszavonuló remetéknek szánt, elsősorban az áldozatokon elmélkedő művek.

²¹Mellé ülést, mellé telepedést jelent, és tulajdonképpen mester és tanítvány bizalmas szellemi együttlétére utal.Szokás Titkos Tanításokként is említeni, ami szigorúan bizalmas voltát hangsúlyozza.

²²Az advaita védanta és egyben a hinduizmus legnagyobb teológusa, jeles filozófus.

²³Az indek (Bhárata=India szanszkrit neve, tképpen Bharata leszármazottai) egyik nagy nemzeti eposza mintegy 200000 sorban, a nagy Bharata-háború (Mahábhárata-juddha) címmel.

Tulajdonképpen a Kauravák és a Pandavák háborúját mondja el, egyes részei azonban különböző időkben keletkeztek, végső formáját kb. az i.sz. IV.századra nyerte el. Jelentősége olyan mint a Homérosz-művéké a görögöknél. Híres betétje a Bhágavad Gíta (A Magasztos Szózata), egy Vishnu-inkarnáció (Krisna) Mindenség-látomása.

²⁴A Mahábhárata mellett a másik nagy eposz, Ráma királyfi és felesége, Szítá történetét és a kapcsolódó háborút mondja el.

²⁵Az abszolút létező, a mindenekbe létező, önmagában teljes, de még személyessé nem vált Ősök, Abszolútum. Eredetileg "áldozat".

²⁶Jelentése: *önmaga*. Ami által valami az ami, azaz a lényege, a lelke valaminek.

²⁷Jelentése: ami összeköt, ami tart, fenntart. Örök Törvény.Az egész mindenségre mindig és mindenütt érvényes elv, törvény, vallás és jog. Számítalan "arca" van, mindenben és mindenkinek másként mutatkozik. Az igazságot fejezi ki, és így kötelesség is egyben. Kötelmek összessége.

²⁸*tett, cselekedet*. A védákban áldozati cselekedet. A létkörforgásban meghatározza az újrászületések rendjét.

irányításával egyre fontosabbá válik. Mondhatjuk, hogy ezeknek a titkos iskoláknak az óriási szellemi eredményeit sikerült később a papoknak fokozatosan a hagyományokhoz illeszteniük, még ha nem is mindig teljes sikerrel. Kétségtelen azonban, hogy a Védák szentségének ezek a szubtilis teológiai és filozófiai magyarázatok óriási erőt, szinte szárnyakat adtak. A népi vallásosságtól elszakadni nem akaró, erősen teologizálódó bráhmaizmus legfontosabbnak tekinthető problémája az volt, hogy miként és meddig asszimilálhatja a népi vallásosságot, illetve az egyre intenzívebben jelentkező *heterodoxiókat*.²⁹ A heterodoxiókra általában jellemző volt, hogy így vagy úgy megkérdőjelezték a papok sztatuszát, ezzel persze az egész varanarendszert is. Elmondhatjuk róluk, hogy egyrészt inkább a tanítómesterekre, saját iskoláikra támaszkodtak, másrészt, hogy mestereik és követőik is inkább a második varnából (ksatria) kerültek ki. Sőt még a harmadik varna (vaisja) tagjai is, gazdasági súlyuk növekedvén, nagyobb szabadságot óhajtván, egyre szívesebben csatlakoztak olyan tanítókhoz, akik a varanarendszer szorítását enyhíteni, illetve megszüntetni igyekeztek.

Elmondhatjuk, hogy a *hinduizmus*³⁰ is tulajdonképpen egy olyan heterodoxióként indult, amely végül elnyerte a papok támogatását, de sikeresen tartotta meg a népi vallásosságot is. Tulajdonképpen fokozatosan kanonizálódott és legfőbb vallássá lett. Mára nem is szokás a bráhmaizmust másként, mint a hinduizmus egyik szakaszának, alkotójának említeni. A megkülönböztetés inkább időbeni, mint tartalmi. Ez utóbbi az előbbi fogalmait általában átveszi, finomítja, csak néha módosítja jelentősen, és mint látni fogjuk egyre erősebben etikaivá is interpretálja. A bráhmaizmus és az upanisádok korára fejlődik ki a *létkörforgás* (szamszára) mindmáig megtartott értelmezése, a papi eredetű *Brahman-Ātman azonosság* elve, és válik az üdvösség (*móksha*)³¹, mint ennek a fölismerésnek való megfelelés, minden tanítás központi problémájává. A már említett karma, illetve dharma fogalma egyre fontosabb lesz.

Elérkeztünk tehát körülbelül az i.e.VI. század környékéig (Gószala, Buddha, Dzsina fellépése), ahol a további vizsgálódás legalább is kettéválik, azaz heterodox illetve ortodox ágra.

²⁹görög szó, más nézetet, más tanítást jelent. A nem ortodox vallási tanításokat értsük alatta. Itt pld. a buddhizmus, az adzsivikaizmus, vagy a dzsainizmus értendő.

³⁰Hinduizmusnak nevezzük egyrészt azt a társadalmi-ideológiai rendszert, ami Indiában az árja bevándorlástól napjainkig kialakult. Ennek korábbi szakaszai a védikus és bráhmaikus vallás. Másrészt hinduizmus a legutolsó (harmadik) szakasz neve is.

³¹Megváltás, tulajdonképpen felszabadulás és önkéntes kilépés az élet körforgásából. A négyes életcél egyike.

Válasszuk most először ez utóbbit és tegyük föl újból az elején már említett kérdést: *Mit és hogyan szemlélni?* Válasz: *a Világfolyamatot, és pedig a tanítás szerint.* Hogy ebben mi az ember, mi a halál és a "túlvilág" (helyesebben az egyik létből a másik létbe való átmenet ún. köztes léte), az egyrészt kiderül az *egész rendszer* vázlatos bemutatásából, másrészt rituáléja jól illusztrálható a Hindu Halottaskönyv, pontosabban *Garudapurána*³² illetve a Tibeti Halottaskönyv segítségével.

Már elmondtuk, hogy a hinduizmusra áttérni nem lehet. Ebből rögtön következik, hogy a szigorú beleszületettség által az ellenkezője; egy hindu ateistává válása is értelmetlen, hiszen szokásai, életmódja, sőt társadalmi helyzete is megmarad. Nem közelíthető meg intézményei felől sem, legalább is ami az egyházfőt, egyházi hivatalait, azaz az európai értelemben vett egyházát jelentené. Templomainak funkciója sem állandó és nem is egységes. Néha csak áldozóhely, máskor önálló gazdasági egység is. A papok "csupán" az első varnát alkotják, mára inkább értelmiségnek mondhatóan. A papi hierarchia sem hasonlatos más egyházi hierarchiákhoz. Egyrészt a szertartások végzése szerinti, másrészt szekta jellegű, azaz aszerinti, hogy melyik csoport melyik istenséget (isteni aspektust) preferálja. (pl. vishnu követői a vaisnavák, sivaíéi a saivák stb.)

Eljutottunk tehát oda, hogy megkísérelhetünk rövid, átfogó képet adni az ortodoxnak és általánosan elterjedtnek mondható, máig érvényes hindu világszemléletről³³.

Először is feltűnő, hogy istenfogalmuk mennyire eltérő az általunk megszokottól. A világ ösokát egy már említett semlegesnemű szóval, a *Brahman*³⁴-nal fejezik ki. Ez a még nem személyes "hiperabszolút" (Baktay) valami legátfogóbb fogalom, tulajdonképpen maga a *Teljes Lét*. Minden más csak "létezés", azaz létben részesülő. A Brahman nem fogható föl, mert maga nem mondható létezőnek, sőt még Egy-nek sem, mivel kapcsolatba sem hozható a "több"-el. Ezt a sajátos egységet az Advaita (kettősség nélkül való) fejezi ki legjobban. Az önmagában egész valóság maga nem megnyilvánuló, de minden megnyilvánulás az ő szikrája. Végsősoron azonos az *Átmannal*, az "Önmagával", az "Önvaló"-val (Baktay). Egyes idealista iskolák szerint az egész sokaság csak *maja* (látszat), és nem is létezik semmi más, csak az egyetlen *univerzális Átman*, amely a világillúzió megtévesztő leple alatt látszik

³²A 18 purána közül általában a 17. helyen álló. (ld. még később)

³³A hinduk hét bölcséleti rendszert, *darsanát* (nézet, szemlélet) tekintenek ortodoxnak, azaz olyannak, amely mefelel a Védákban lefektetett alapelveknek. A logika és az ismeretelmélet "propedeutikus" tudományát a *Njája* és a *Vaisésika*, a gyakorlati átélés módszertanát a *Jóga* és a *Szánkhja*, valamint a tiszta szellemi igazságok összességét a *három mimánszá* (Karma, Upászaná, és Védanta vagy Brahma) tartalmazza.

³⁴Nem tévesztendő össze a vele azonos töről (brahm) származó hímnemű Brahmá (teremtő isten) ill. a bráhmána (Brahmától eredő, azaz pap (mármint a kaszt tagja), vagy papi (papok általi teológiai-filozófiai magyarázatok) kifejezésekkel.

csak individuumok (egyéni lelkek), sokaságának. Ez utóbbiak szerint a *Brahman*, a világszellem, az *egyetlen reális*. Hagyományosan viszont amikor a meg-nem-nyilvánuló a Mindenségbe beleárad, már mint módosulás, bizonyos értelemben mégis megnyilvánuló lesz. Ezt már nevezhetjük Egy-nek, Istennek (*Isvara*³⁵). Isten önmagában fel nem fogható, számunkra csak bizonyos arca (murti) látható. Arcának-megnyilvánulásainak már vannak pozitív tulajdonságai, attribútumai. A hindu felfogás szerint az egy *Isvarának három legfőbb arca van* és tulajdonképpen *Trimurtinak* (Három arc) nevezik. Olyan immanens egység ez, mint a kereszténységben a Szentháromság, ami végsősoron *három egylényegű aspektusnak* fogható föl. Esetünkben ez a három legfőbb isteni aspektus: *Brahmá*, *Vishnu*, és *Siva*. Azt mondhatjuk, hogy az egész hindu "sokistenhitet" is helyesen valahogy ehhez hasonlóan, mint megnyilvánulásokat (például természeti erőket) kell felfognunk és legjobb lenne nem is az "istenek" kifejezést használni rájuk. Értsük alatta inkább a már említett dévák³⁶ jelentését. Megjegyzendő, hogy az ind pantheon pontos föltérképezése épp sokfélesége és változékonysága miatt szinte lehetetlen. Nézzük meg azonban kicsit közelebbről is a már említett három istenarcot.

Brahmá a teremtő isten, később az Imádság Ura is. Tulajdonképpen csak a *világkorszakok* újrateemtésénél jut szerephez, így szinte állandóan "távol" van. Nem is alakult ki különösebb kultusza. Ami a hindú világkorszakolást illeti, az egyik purána (Dévi-Bhagavata-purána) meghatározza a naprendszer időtartamát is. Ez az un. Brahma-tojás megjelenésekor kezdődik és szinte kimondhatatlanul távol van. Ezt az időszakot *kalpák* (4 320 000 000 év) tagolnak, ami egy *Brahma-nappal* azonos. Ez utóbbi ezer *jugát* jelent és 4 juga 1 *mahajugát* ami 4 320 000 év. A jelenlegi mahajuga utolsó jugája (Káli-juga) 432 ezer éve tart. (ez az un. Vaskor) A négy juga során (aranykor, ezüstkör...) az erkölcsök fokozatosan romlottak és eljön majd a nagy összeomlás, és Brahmá ismét (rendesen mindig kalpánként) szerephez jut, hogy "elindítson" egy újabbat. Szokásos ábrázolásain több arccal (négy világtáj felé tekintő), négy, de esetenként öt fejjel is szerepel. Hátasállata (vahánája) a vadlud vagy hattyu (hamsza), ami a késő védikus irodalomban a férfi teremtő-erő, de a nap szimbóluma is. Felesége (az egyik) *Szaraszvátí*, akit a tudomány istennőjének is tekintenek és miként férje, ő is többarcú (például *Tárá*³⁷). Emellett nemcsak felesége de lánya is

³⁵Az Ur, az Erő, az Akarat. Korábban az "istenek" osztályozásában megtalálhatjuk az *isvara-déva* kettősséget. Utóbbiak inkább démonokként értendők. (Isvara, v.ö. perzsa Ahúra Mazda).

³⁶A szó "fényeset", "ragyogót" jelöl. A dévák tulajdonképpen az emberek feletti, de az Istennél "alacsonyabb" erők megszemélyesítői. Jobban hasonlítanak az angyalokhoz és így inkább *közvetítők* mint önálló lények.

³⁷"Csillag", a misztikus női teremtőerő megszemélyesítője és talán a legtöbbet ábrázolt buddhista istennő.

Brahmának. Általában táncoló pózban ábrázolják, hangszere a *vina* és mint *Vács* az ékesszólás patrónája is.

A Trimurti második arca *Vishnu*³⁸, a fenntartó. Ő az ún. *vaisnava* hinduizmus főistene. Mint jóindulatú fenntartó istenség különösen alászállásai (avatárái), megtestesülései által népszerű. Legfontosabb avatárái *Krisna*³⁹ ill. *Ráma*. A hinduk egyik szent iratában, a Bhagavad Gítában is Krisna mondja el az egyetemes érvényű tanítást. Megtestesülésre való "hajlamának" köszönheti, hogy az ún. kései avatárái között Dzsina, Buddha, Jézus, Mohamed, de még Mahatma Gandhi is előfordul⁴⁰. Korábbi megtestesülésében volt *Hal*, aki Mánut⁴¹ segítette a megmaradásban és tanácsokkal látta el a bárka építéskor. Volt *Teknős*, aki tartja a Földet, vagy *Vadkan*, aki isteneket és embereket mentett meg, *valamint Bátor Oroszlán* és *Törpe*⁴² is. Ráma-ként az eposz hőse, aki tisztalelkű és bátor, aki feleségével (Szithával, a Földanya lányával, a tiszta és hű hitves mintaképpel) együtt az ember ideáltípusává vált. Krisna inkább valamiféle *Istenember*ként jelenik meg, és egyrészt tanító (a Bhagavad Gítában), másrészt az áhítat, a föltétlen odaadás, a szeretet (bhakti) megjelenítője. Felesége, Srilaksmi (boldogság, jószerecske) termékenységet és bőséget hozó.

Az isteni háromság harmadik és egyben legdinamikusabb arca *Síva*, a pusztító és megújító isten. Ő a *létkörforgás* "felelőse". Aspektusai általában ellentétesek, sőt egymásnak ellentmondóak. Bennefoglaltatik a korai Viharisten (Rudra), de a preárja Tigris-isten is. Jógakonzentrációja (ő a Jóga Ura) és aszkézise (tapasz) révén ura a legnagyobb erőknek. Jelképe a férfi lingam, a phallos, de Temetőlakó is. Táncoló alakjában, teremtő-romboló kozmikus táncával, jól fejezi ki az ellentétes erők mozgásban lévő egyensúlyát. Ellentétes, de egymást kiegészítő aspektusai miatt ábrázolásaiban is mindig "táncoló egyensúlyban" van. Ereje (Saktija), a női teremtő erő, egyben felesége is. *Sakti* az örök nőiség és nemiség kifejezője. Kettőjük egységét egy félig férfi, félig nő istenalakban is tisztelik. Siva Saktija is, miként ő maga, "ezernevű". Egyik ilyen *Párváti*, az örök nőt megjelenítő gyönyörűen táncoló hitves. Gyermekük, pl. a háború (Szkanda) vagy a jóindulatu segítség (elefántfejű Ganésa) istenei. Szektái általában aspektusaihoz kötődnek (pl. a lingamot kultuszuk középpontjába állító lingajat szekta). Mielőtt még belevesznénk az "istenek" és aspektusaik elősorolásába,

³⁸Amennyiben neve árja eredetű, "átható"-t jelent és valószínű, hogy a napfényt jelölte. (v.ö. Puskás I. 108.o.)

³⁹Krisna a "fekete". A Mahábháratá testvérháborújában a Pándavák szövetségese.

⁴⁰Puskás I. 110.o.

⁴¹Mánu az emberiség "ősapja", az indiai Noé.

⁴²Törpeként becsapta az önző aszkézissel már-már világalomra törő Bali-démont és "három lépéssel" újra birtokba vette a világot.

és miután újból hangsúlyozzuk, hogy az "istenek" is mintegy alávetettek az Örök Törvénynek (dharma), térjünk vissza a korábban elmondottak fonalához.

A Brahman-Ātman azonosság mellett a másik legfontosabb kifejezés a már szintén említett *dharma*, mint legfőbb *Világprincípium*, mint *Örök Törvény*, *Világrend* (vö. korábban Rita). Ez nyilvánul egyrészt a természeti, az erkölcsi, valamint a rituális rendben. A dharma a Világfolyamat rendjének fenntartója, vagy ha akarjuk akkor "Isvara" is ennek az Örök Törvénynek a végrehajtója. A Világrend felfogható Isten akaratának is, aki mintegy kibocsátotta magából a dharmát. (Ha akarja vissza is vonhatja!). Így persze egyszeriben "a rossz" is tőle származónak tűnik, bár a *szabadság* és a *szabadakarat* problémáját egy bizonyos *késleltettség* (azaz a tettek következményeinek mondhatni pedagógiai célzatú "átütemezése") oldja meg. A dharma tehát mint legátfogóbb *kötelesség*, *előírás* (vallási és rituális), törvényt és igazságot lehetővé tevő valamiféle *finom átható erő*, ami mindig mindenre kiterjed. Helyes és jó, ami neki megfelel, és így a jó, a morálisan helyes is kifejezhető a névvel (dharma). Rossz, helytelen és bűnös, ami neki ellentmondani akar (adharma = dharma ellenes). A dharma kifejezi nemcsak a világ, de a gondolkodás törvényszerűségeit is. Nélküle minden széthullana. A hinduk a maguk vallását *Szanáthana Dharmának*, *Örökérvényű Törvénynek* is nevezik. A dharma erkölcsi törvény is, általa méretik meg minden. Törvényének alávetett uton kell mindennek, az ember egyéni lelkének (a dzsivának) is végighaladnia. A Dharma vezet végig mindent a lét utjain, szabja meg az újjászületések rendjét. Kijelöli a *létfokozatok*⁴³-at, amelyekben újjá lehet és kell születnie valakinek, egyszóval megszabja a *létkörforgás* rendjét.

Mi az, ami által a dharma kifejti erejét, amitől függ, hogy hol, mikor és miként nyilvánul meg? Előbbire a három *gúna*⁴⁴, utóbbira a *karma*-tan szolgál. Már említettük, hogy a karma elsődlegesen tettet, cselekedeteket jelent. Ez nemcsak emberi lehet, hanem vonatkozik mindenre, ami csak aktivitás, történés. A Karmát vehetjük a világ egyetemes tevékenység-fogalmának, belérvé még az isteneket és az abszolút kezdetet is. A karma tekinthető az Ősanyag (Prakriti), az Univerzum matériájának a rezgésének. A karma legegységesebb aspektusában megegyezik az Isteni Erővel. A karma törvénye nem más, mint a tettek

⁴³Kétszer hét létfokozatot kell értenünk, legalábbis az Univerzum lényegét felismerni és átélni képes tudat szempontjából. Az embernél alacsonyabb létfokozatok (növényi, csírából keletkezett, tojásból keletkezett és anyaméhből keletkezett) és az emberi (ettől feljebb lévő összesen még tíz létfokozat, melynek végpontján a Brahman-Ātman egységének megkülönböztetés nélküli megismerése áll) létfokozatok. Az első hét tulajdonképpen az *avidjá* (az igaz tudásban nem részesülő) míg a másik hét a *vidjá* (igaz tudásban részesülő).

⁴⁴A három formáló "sajátosság" (Baktay) vagy alapelv együttesen van jelen mindenben. A *tamasz* a sötét, öntudatlan és összehúzó, a *rádzsas* a mozgékony, szenvedélyes és kiterjedő, a *szattva*

következménye a dharma alapján, a dharmához mérten. Mivel a karma a Mindenség minden mozzanatán uralkodik, magába zárja az akciót és a reakciók, okot és okozatot is. A karma oksági törvénye az ember számára *sorsként* jelenik meg, és elkerülhetetlen. A karma mivel törvényszerű reakció, nemcsak bűn, hanem ennek büntetése is. Sorsunk tehát nem más mint saját tetteinkből szövődő következmények sorozata. Mivel a dharma törvénye csak emberi létformában válik tudatossá, itt érvényesül a felelősség, a sors ellenőrizhetősége. Félreértés ne essék, itt a sors nem elkerülhetetlen végzet és nem is merő esetlegesség, hanem éppen az adekvát következmények láncolata⁴⁵. A születéskor adódó "sorskezdemény" nem más, mint a magunkkal hozott karma szummája, amit mint utavalót kell elfogyasztanunk. Mindaddig tehát, amíg van karma, van mozgás, van tett, van következmény is. Adódik tehát egy "nyugvópont" lehetősége, azaz amikor a karma "elfogy", megszűnik, amikor a dharma "teljesült", tehát nincs többé újraszületési kényszer. Ekkor sikerül kikerülni a körforgások láncolatából. Ezt nevezzük móksának, megváltásnak, a végső nyugvópontnak. Mivel az egyén azáltal kénytelen járni a létforgatagot, hogy ragaszkodik individualitásához, énjéhez, a móksa az én teljes megszűnése és felolvadása által lehetséges. A móksa felé haladást a *dharma és az adharma aránya* szabja meg és mintegy *sorsvonalat* ad, amiben gyors emelkedés és visszaesés egyaránt lehetséges. Ezek a tendenciák a fölismerés helyességétől függöek. Legfőbb fölismerés a Brahman-Ātman azonosság. Egyébként a dharma követése az, ami helyes. Ezért kell a dharma szellemében élni. A karma "magja" a szanszkara⁴⁶, azaz *készség és késztetés*, ami még az Istenre is igaz. Ezért mindig a késztetést kell megszüntetni, ha el akarjuk kerülni a rosszat. Egyébként is a vágy, az én, az önösség (az individualitást szinte kozmikus önzés fejezi ki !) legfőbb szülője. Életvágyunk miatt élünk és vagyunk a szamszara⁴⁷ (létforgatag) rabjai. Életünkben minden pillanatban szükségszerűen a *négy életcél*⁴⁸, amelyek közül az első kettő inkább anyagi, míg a másik kettő szellemi, valamelyike felé törekszünk. Az első kettőhöz kapcsolódó vágyak is jogosak és természetesek, csak akkor válnak adharmává, ha a cselekvő önös céljait szolgálják és elkanyarodnak a Nagy

pedig az öntudatos tiszta nyugalom, a világosság és egyensúly ősi princípiuma. A növények, állatok és az ember egy-egy gúna túlsúlyát jelentik. Az ember helyes célja: A szattva uralmának növelése.

⁴⁵Egy egyszerű kis példával ezt jól megvilágíthatjuk: Ha valaki mondjuk lekési a vonatot, akkor egyrészt már nem kell külön megbüntetni (!), másrészt amiről ezáltal lemarad, vagy amitől netán megmenekül, az nem büntetés vagy jutalom, hanem egyszerűen megelőző tetteinek dharma szerinti következménye.

⁴⁶"összeillesztés".Az emlékezés, azaz az előző tettekre való visszaemlékezés képessége, mozgató erő, motívum.

⁴⁷Az újjászületések terminusa, lényege, hogy benne az előző élet cselekedetei a meghatározóak.

⁴⁸*Artha*:nyereség, anyagi gyarapodás; *Káma*: a vágyak elérése, az élet kellemességei, örömei; *Dharma*:az igazság, amagasabbrendű cél; *Móksa*: A felszabadulás, lelki-szellemi szabadág, az anyagi kötelekektől való függetlenségre való törekvés.

Törvénytől, aminek kisebb u.n. résztörvényei is vannak. A Dharma tehát többféle helyes utat kínál. Lehet ez a *helyes tettek* (istenekre és emberekre vonatkozó), a *jótékonykodás* (anyagi vagy szellemi javak adományozása), a *hódolat és tisztelet* (ösök és az isteni erők tisztelete, a *szeretet*, a mantrák⁴⁹ vagy a jóga általi hódolat), de a *tudás* (gondolkodás, szemlélet) vagy az *önfegyelem* (tapasz=asztkézis) útja. Valamelyik helyes irányba el kell indulnunk, különben adharmáról, bűnről van szó.

Lassan kiderül, miért is hangsúlyoztuk az elején olyannyira a szemlélet, a pozíció jelentőségét. Az eddig elmondottak alapján jól látható, hogy a Mindenség, a Világfolyamat helyes szemlélete az, ami mint a karma és a dharma törvénye szerinti, mindent, embert és emberen kívülit, tettet és teendőt egybekapcsol. Módunk lesz lassan választ adni arra is, hogy ebben a folyamatban mi az *ember*, mi a *halál*, mi az *újjászületés* és, hogy ezek hogyan viszonyulnak a Mindenséghez, a Világhoz.

Először is *egy törvényűek*, azaz az ember mint *Mikrokozmosz* ugyanannak az Egy valóságnak a tükröződése, mint a rajta kívül lévő *Makrokozmosz*. Ez a stuktúrális azonosság azt jelenti, hogy olyan fogalmak is, mint például *test* és *lélek*⁵⁰, azonos értelemben használandóak mindkettővel kapcsolatban, sőt azonos folyamatokat is kell látnunk bennük.

A lélek (Dzsiva) mint alapvető elv és valóság egyetemes, miként az Élet. Egy és osztahatatlan, tulajdonképpen a *Létező* hordozója (Baktay). Egyéninek akkor látjuk, amikor az eleve benne rejlő öntudat összekapcsolódik az öntudatlan anyagisággal (Prákriti), és így egyénivé válik. A Prákriti az isteni erő burka, amely mint fátyol, nagy szemfényvesztésként (*Maja*) az Élet magvára borul. Tévedés, ha e megtévesztésben eredendő valóságot látunk. Mint már említettük a lelket lehet Átmannak is nevezni, ami viszont, mint Paramátman /Legfelsőbb Önvaló (Baktay)/ azonos a Brahmannel. Az egyéni lélek (dzsiva -Átman) úgy viszonylik az egyénhez (Mikrokozmosz), mint ahogyan Brahman-Átman a mindenséghez (Makrokozmosz). A Makrokozmosz épp úgy létesül a Brahman-Paramátmanból, miként az egyén az egyéni lélekből. Lélek és test között nincs igazán éles határ. Azt kell mondanunk, hogy a durvább anyag mellett valami egészen étherien finom anyagról is beszélhetünk (pl. szellemtest), ami végsősoron a Prákriti elsődlegesen finom megjelölése. Az anyag a szintén durva érzékek számára tűnik csak durvának, valójában végtelenül finom rezgés, erőhatás. A Prákriti tehát inkább mozzanata az egyetlen és felfoghatatlan Erőnek, mintsem valami független, vele szembeállítható entitás. Az "élettelen" és "élő" nem más mint durvább és

⁴⁹Varázsige, varázserejű szó. Mágikus tartalmú, legtöbbször a védikus himnuszokból vett formula. (Pld. születéskor, haldoklás közben, vagy éppen étkezés előtt elmondott "ima".)

⁵⁰Nélkülük a keletkezés és elmúlás, a születés és a halál nem is lenne megfogalmazható.

finomabb rezdülése az egyetlen nagy Erőnek. Tulajdonképpen lényege a *huszonötödik tattva*⁵¹, a *purusa*. Ez egyéni lélek, ami a szellemtest és a durva test összességén uralkodik. Azonos a dzsiva illetve az Ótman már említett fogalmával, csak éppen az egyéni megtestesülésben kifejeződöt jelenti (Ótman-dzsiva-purusa). A szellemtest és a durva test burkában lakik és hat, de az anyagiság nem érinti. A test funkcióinak csupán nézője és tanúja. Ezt fejezi ki jelzője, a nirlitta (nem keveredő, érintetlen) is. A test ílymódon a lélek anyagi burka, kifejezője. A lélek nem lakik a test egyetlen konkrét részében sem, bár benne és általa hat.

A *halál* nem más mint a felületi durva testtől való megválás. Nem végleges elmúlás csak *átmenet* más (durvább vagy finomabb) testbe. A lélek csak a durva anyagi kapcsolatokban élheti karmáját, ám ezt mint valami munkaruhát (Baktay) időnként leveti és másikat ölt. *Szerzett karmáját mint útravalót a szellemtesttel magával viszi* és egy ennek megfelelő újjászületésben folytatja útját. Az említett szellemtest, mint valami kísérőtest hosszabb-rövidebb időt tölt el a két születés közötti szellemies létformában (köztes lét), netán mennyei honban, esetleg gyötrelmes "alvilágban". Az élet hordozója tehát ez a szellemtest. Száll születésről születésre és raktározza a karmát. Ő maga nem halhat meg, nem szakadhat el az anyagvilágtól mindaddig, amíg a helyes fölismerés folytán lehull a fátyol, megszűnik a létszomj, az élet akarása. Ekkor eloszlik minden anyagi mozzanat a finomabb anyag világában és a *purusa* a Mindenség Lelkébe olvadhat, amitől eddig csak a Maja szemfényvesztése választotta el. Az egyéni lélek, képszerűen szólva, miután átjutott a vízen, eloldván és maga után hagyva csónakját, hazatér az örök nyugalomba. A képnél maradva a csónak mindaddig kikötve marad, amíg szükség lenne rá a visszatéréshez.

A halál tehát csak átmenet, elválás. A születés az egyéni lélek ujrafogalmazódása egy új test által.

"Ahogy az ember leveti ruháját, nyütt öltözékét kicserélve újra, úgy váltja elnyütt hüvelyét a testnek s költözik ismét fiatalba lelke." (Bhagavad-Gítá)

Ez szinte eleve büntetés, hiszen vissza kell jönni. Óm nem mindegy hogy hová! Így érthető a kasztrendszer szigorú stukturája, ahol mindig minden büntetés (rossz sors) és jutalom (előkelő helyzet) épp megfelelő, máskülönben nem kellett volna bárkinek is épp itt vagy ott újraszületnie. Tenni tehát csak a sors emelkedése érdekében lehet, ami viszont nem más mint a ránk eső dharma (varna-dharma) maradéktalan teljesítése.

⁵¹A tattva alapelv, princípium, amiből minden lény fölépül. Kezdődik az ösanyagnál, magában foglalja a legalapvetőbb (gondolkodás, értelem, öntudat), az anyagi (íz, szag, alak stb.), a passzív (szem, fül,

Vessünk most egy pillantást illusztrációként az említett puránára, ami épp a halál körüli dolgokat mondja el. Részletesen szól egyrészt a halotti szertartásokról, másrészt értelmezi is a halált. *A meghalás Yama* (az alvilág ura) *ösvényére lépés* és akkor következik be, amikor valaki az adott inkarnációban már elfogyasztotta előző élete jó és rossz tetteinek gyümölcsét. Ilyenkor a Karma által betegség támadja meg, és nem is jó ha életébe kapaszkodik, mert akkor kigyóként megtámadja az idő (Kála), mint hatalmas halálistenség. Minél jobban kapaszkodik életébe annál több a szenvedése mialatt Yama követői kitépik testéből a "hüvelyknyi emberkét" (purusa). Ezután kín-ruhába öltöztetik és ha vissza akarna térni elhagyott testébe, Yama szolgálai még ütlelegik is. Jajgat és szenved, mert éhes és szomjas. A halotti áldozat (Pinda) ilyenkor kell. Legtöbbször víz és rizs. Egy istentagadó még ettől az áldozattól sem üdülhet föl. A gonoszon az ajándék sem segít! Miután a halott testét elégetik új test keletkezik és *Prétaként* elindul, hogy megkezdje tetteinek gyümölcsét fogyasztani, s ha kell újjászülessen. Ahol a halott meghal, a neve: *tetem*. Az ajtóban (mikor kiviszik): *vándor*. Amikor hamvasztásra (égő áldozat) előkészítettet, neve: *madár* vagy *kisértet*. Mikor már elhamvasztották: *Préta*. Az áldozatok (pindák) jelentősége igen nagy. Ezek "segítik" az "éltefogyottat" útján. Az áldozatok rituálisan szigorúan kötöttek és akár egy évig is eltarthatnak. Mindaddig, amíg az elhunyt "támogatásra" szorul.

A halál pillanatától kezdve hat *pinda* (áldozat) mutatandó be. A halál helyén, az ajtóban (a kijáratnál), az udvaron, útközben, a máglyán és a hamvak összegyűjtésekor. A ház elhagyása körülieknel Brahmá, a másodikban (féluton) Vishnu, míg a harmadikban (a máglyán) Yama követői időznek. Ezek bemutatása után a testi betegségek elhagyják a halottat. A farakás⁵² meggyűjtésakor Agni-hoz kell folyamodni. A tetemet a fiúgyermek helyezze a fatörzsre és arca tekintsen Észak-Kelet felé. Amikor a tetem félig elégett, a haját zsiradékkal⁵³ meg kell hinteni, közben fölsorolandók a halott érdemei. Nem szabad azonban siratni, mert az érte hullajtott könnyeket neki kell meginnia. Három napon át napnyugtakor tej és víz áldozandó agyagedényben. Ilyenkor az elhunyt még zavarodottan keresi régi testét, de Yama szolgálai mindig elűzik. Még a sirnál is tiz napon át vízáldozatot kell bemutatni és a halottat idézni. Kilenc nap alatt képződik a pindákból új "test". A tizedik nap húsáldozatát a préta, aki egyébként éhesen áll a ház ajtajában átveszi, de éhsége nem múlik. A *préta* szólni és (a maga érdekében) cselekedni képtelen kísértet-testü átmeneti lény. Nincsen apja sem anyja, mivel tisztán karma-szülött. A bűn hozza létre. A préta állandóan szenvednek, szomjasak és

orr. stb.), az aktív (beszéd,kéz,láb stb) és a durvatest (föld, víz, levegő, tűz, éter) alpelveit. A huszonötödik a purusa.

⁵²A máglya santálfából és palasa-fából készüljön.

éheznek. Ha megpillantjuk őket szörnyü kinézetűek. (Alsó ajkaik alácsüngnek, arcuk vonása rémítő. Karmájuk következtében fogaik hosszúak és szájuk ferde. Némelyek rémarcúak és sziklafejűek). Táplálékuk nyálka, vizelet, ürülék és hulladék. Szennyes házakban piszkos emberek között étkeznek. Általában ahol hiányzik az erény ott szeretnek. Akik hitetlenek, nem mondanak mantrákat, nem olvasnak, mohók, gyűlölködők, részegesek, civakodók vagy hűtlenek mind a préták társaságát jelentik. A préta bűnből születik és a bűnösök bűnéből tartja fenn magát. A bűnök "nedveit" fogyasztja. Leginkább álmunkban jelentkeznek, de a szerencsétlenségekben is ők vannak jelen. Meg is halhatnak, sőt újra is születhetnek (prétaként!). A préta-léttől csak erény és legfőképp áldozatok révén lehet megmenekülni. Ez a lét eleve elkerülendő, jobb még életünkben "gondoskodni" erről.

A tizenegyedik és tizenkettedik nap áldozatait a rákövetkező napokon fogyasztja csak el. A tizenharmadik napon végül elvezetik. Őt kell vándorolnia a kard-levelü erdőségen és Yama útján haladva megláthatja az Alvilág tizenhat helyét. Közben bünei arányában szenved, jajgat és szemrehányásokat tesz önmagának. A tizennyolcadik napon érkezik meg Yama városába. Egy kis "ízeltő" Yama ösvényéből és városából, valamint néhány szó az újraszületésről:

Yama ösvényén nincs árnyék, de tizenkét nap izzik. Nincs éték, nincs víz, nincs semmi, ami a testet fölüdíthetné. Tüskék gyötörnek, mérges kígyók marnak. Ki rajta jár egyszer kútba zuhan, máskor hegyről gurul alá. Kések élén halad és vak sötétben tévelyeg, hol füst fojtogat. A gonoszokat orrukban karikával hosszú kötélén megbilincselve vezetik. Félúton van a *Vaitarani folyam*. Partja csontvázakból és hegyes sziklákból áll. Vize vérrel és gennyel telített. Szörnyü állatok lakják. Mély a gonoszoknak és számukra nehéz az átjutás. Gonoszok közeledtére forrásba jön és olyan lesz mint egy tüzfolyam. Tühegyes hernyók, piócák és vérszomjas aligátorok lakják. A beléjutó gonoszt százezer örvény ragadja a mélybe, a szenvedés-alvilágba, majd ismét a felszínre dobja. A túlsó part nem is látható. Ha életében valaki a bráhma-nok részére tehenet adományozott, akkor hajó közelít. Egyébként elmerül, Yama szolgálai horgot akasztanak a szájába és halként vonszolják tovább. Utközben különféle "városokba" ér, ahol bünei szerint forró eső vagy szörnyü hideg kínozza. Minden támogatást az érte szeretettel és részvétellel bemutatott áldozatoktól várhat. Elsősorban fiai és rokonai révén. Nagyjából 1 év elteltével és a pindák segítségével jut Yama városának közelébe, ahol Dharmadhvaja (Dharmát-Zászlaján Viselő), a küszöbör jelenti jó és rossz tetteit a Dharmarádzsának. Midőn Yama bizonyoságot szerzett a bűnösök vétkeiségéről megmutatkozik rettenetes alakjában. Bivalyon ül, kezében bot, fekete mint a korom és

⁵³Talán olvasztott vaj.

akkora mint egy hegy. Fegyverei villámként csillognak harminckét kezében. Szemei nagyok mint egy tó és vörösen világítanak arcában. Fogai nagyok és vicsorítanak. Orra hosszú. Yama részvétlen, előtte gazdag és szegény, gyönge és erős egyre megy. Szolgái szintén. Aki megérdemli azt a szörnyületes poklokra küldi. Egyik ilyen a tűzvészként lángoló óriás fa, melyre a bűnösöket fejjel lefelé fölakasztják és vasbottal ütlegelik, miközben folyton mulasztásaikra emlékeztetik. A jajgatók száját porral tömik be. Sokakat lefejeznek vagy apróra darabolnak. Másokat tűzben ércként olvasztanak vagy vajban illetve olajban sütnek. Nem ritkán gyémántesőrü varjak tépik a bűnös arcát. Mintegy nyolcvannégy különféle pokol létezik és közülük huszonegy különösen szörnyületes. Yama városa egyébként gyönyörű, sok a kert és liget. Közepén áll Yama ezer-oszlopú palotája. A gonoszok "városrésze" a déli. Erre esik a kólika, a bőrbetegségek, a lepra, az undor, a tüdőbaj, a sárgaság és a fejfájás háza. Itt van még többek között a láz, a fagy és a hasmenés háza is. A másik négy égtáj felől érkezők erényesek. A keleti a brahman-bölcséké és általában a nemes gondolkodásúaké. Az északi a Veda-ismerőké, a vendégek tisztelőié és az igazságos csatában elesetteké. A nyugatin azok jönnek, kik teljesen belémerültek az Ótmanba, akik mantrákat mondtak és Vishnut tisztelték. Ha Yama őket látja közeledni fölveszi isteni alakját, négykarúan, kagylókürttel fogadja őket. Yama városába a bűnösök mindig a déli kapun jutnak. Akik végleg elfogyasztották tetteik gyümölcsét új létre ébrednek és Yama parancsára visszajutnak a földi világba. Itt újraszületnek és a 8 400 000 lény valamelyikeként viselik előző vétkeik és erényeik jeleit (alacsonyabb vagy magasabb létfokozat, betegség, nyomoruság, rútság stb.) A földi életben a bűnösök ismertetőjellel bírnak (Pld:brahman gyilkosa tüdőbajos, tehát megölje tüdőbajos és hülye, leányka gyilkosa bélpoklos lesz. Hamis tanú némaként, a reá hallgató süketként, hazug pedig dadogósként születik újjá. Étek rablója egérként (patkányként), gabonatorvaj sáskaként, víztolvaj kakukként, méregtorvaj skorpióként, gyümölcsök és virágok tolvaja majomként, a mértéktelen élvező elefántként, család kereskedő bagolyként, férjének szidalmazója tetüként születik újjá.)

A gonoszokból Yama szolgálói lesznek, míg az erényesek szent boldogságban élhetnek, s a kalpa végeztével emberekként szülehetnek újjá, szép alakot gazdagságot és tudást nyernek.

Ez a bizonyos "köztes lét" tehát, ami egyaránt lehet "pokoli" és "mennyei", legfőljebb a kalpa, a világek végeztéig tart. Ekkor előző létünk érdemei szerint új alakot öltünk és minden folytatódik ott ahol abba "sem" maradt. Az üdvösség (móksa), nem más mint a végső és tökéletes fölismerés általi kikerülés a létforogatóból. Ez sem jelenti azonban egyértelműen,

legalábbis a hinduizmus szerint, az abszolút biztos nyugvópontot⁵⁴, hiszen még a legtökéletesebbek is egyszer pl.mint rendkívüli mesterek, földi istenek, híres tanítók visszatérhetnek.

Most pedig az ellen a látszat ellen, miszerint a hindu üdvösség útja kizárólag a passzív, visszahúzódó közömbösség lenne:

"Egyszer, ezernyi és milliónyi születés után, jó karmája következtében eléri a lény az emberi lét kincsét...a lények igyekeznek ezt megtartani, bár ha lepra vagy más betegség csúfítaná is el azt... A test szolgálja a Dharmát, a Dharma szolgálja a fölismerést, a fölismerés szolgálja az elmélyedést; és így az ember elérheti a megváltást... Még e test birtokában merüljön el az igazság tanulmányozásában, mert aki kút ásását akkor kezdi meg, amikor háza már ég, bizony rosszul jár. Sokan végeznek azonban szent szertartásokat, vezekelnek és fogadalmakat tesznek, de lelkeik a nemtudás sötétjében tévelyegnek; Az ilyenek öncsalóként járnak az élet útjait. Megelégszenek a puszta isten-névvél, csak a külsőségekkel törődnek, elvesznek a szertartások labirintusában, mantrákat mormolnak, napjában csak egyszer vesznek magukhoz táplálékot, böjtölnek, és végül balgaként halnak meg, mivel a rejtett lényeket föl nem ismerték...fecsegnék, de nem élnek szavaik szerint... Oly kevésbé vannak tisztában a való igazsággal, mint kanál az étel ízével... ha csak beszélünk a lámpáról az a sötétséget még nem oszlatja el. A balga aki nem tudja, hogy az igazság a tulajdon lelkében rejtőzik, olyan mintha a pásztor a karjában pihenő báránykát a kút fenekén keresné." (Garudapurána)

Megjegyzések az un. heterodox rendszerekről

Már említettük, hogy a hinduizmus ortodoxszá válásában a legfontosabb tényező a népi vallásosság és a papi teológiai támogatás talkozása volt. Azt is láttuk, hogy az un. ezoterikus iskolák egyrészt fokozatosan az ortodoxia részévé lettek, mintegy filozófiai diszciplináját alkotva, másrészt önálló rendszerekké váltak. Mindinkább az egyénre, a gondolkodó értelemre támaszkodva, filozófiai-etikai központúak lettek. Nem a papi kaszt tagjai, hanem a tanítómesterek és iskoláik voltak fontosabbak számukra. A varnarendszer szorítását oldani képes tanok egyre népszerűbbek, mivel az egyén felé fordulnak, dinamikusabbak és "demokratikusabbak". Nagyobb "üdvörténeti" mozgásteret biztosítanak. Így még a vaisja tagjai is, akiknek jelentősége az évezred derekára a városiasodás folytán megnő, szívesen

⁵⁴A tanítás szerint a felszabadult egyéni lélek úgy jut vissza az egyetemes lélekbe, mint csöpp a tengerbe.

csatlakoznak hozzájuk. Adódik a heterodoxiak egyik legfontosabb "dogmatikai" közös vonása; tagadják a varnarendszert és helyette az egyéni érdemek szerint értékelik az embert. A legnagyobb hatású és világvallássá lett heterodox rendszer a *buddhizmus* volt. A határokon belül maradt a *dzsainizmus*. Néhány rövidebb ideig tartó (*adzsvikaizmus*, vászudévaizmus, saktizmus) azonban jelentőségét veszítette, illetve beolvadt a hinduizmusba.

Az *adzsvikaizmus*⁵⁵ alapítója Gószala Makkhali, aki Dzsina és Buddha kortársa, talán barátja is, ksatria származású volt. A szektát igen szigorú aszkézis, szertartásnélküliség és szélsőséges determinizmus jellemezte. A világfolyamat számukra megváltoztathatatlan végzet, örök és állandó. A lélekvándorlásban hittek, de nem a karma, hanem az örök végzet szerint értelmezték. Később tanai "enyhültek", de így is délre szorultak vissza. Irataik nem maradtak fenn, tanait vitairatokból rekonstruálhatjuk.

A *dzsainizmus* alapítója Vardhamana (szül.kb az i.e. 599-570 tájékán) szintén ksatria származású. Előkelő neveltetésű, aki 30 éves korában elhagyja otthonát és vándoraszkrétá lesz. 12 évig vándorol, csak alamizsnát eszik és miután ruhája elszakad mezítelenül jár. 6 évig volt a már említett Gószala társa és barátja. A győzelmet (dzsina=győztes) a 13. esztendőben "aratta". A megvilágosodás után 30 évig hirdette tanait, vitákat folytatott Gószalával és Buddhával is. 72 éves korában halálra koplalta magát. Szektája szerint a világ örök, következésképpen teremtetlen. Két principiummal írható le: lélek (dzsiva) és nem lélek (adzsiva). Minden ami létezik valamiképpen dzsivával rendelkezik, ami a tudattal rendelkező principiuma és meg is testesülhet. A lelkek száma végtelen és örök. Kétféle állapotuk lehetséges: felszabadult vagy világi kötődésű. Ezt a karma befolyásolja, ám nem mint tett-következmény, hanem mint valami, ami a lélekre tapad, a lelket beárnyékolja, beszennyezi. Ezt a hatását a tevékenység segíti, és ebből fakad az újjászületés kényszere is. Mivel minden dzsivával rendelkezik, minden kíméletet érdemel. Különösen a kereskedők között lett népszerű, ami érthető, hiszen a földművesek például szükségszerűen állatokat vagy növényeket sértenek meg, nem is beszélve az erőszakosabb foglalkozásokról.

A *buddhizmus* alapítója Gautama Sziddharta is ksatria származású (kb. ie. 563. körül született). Valószínű, hogy ő sem csak az ortodox, hanem az akkorra már megszorodó vándoraszkréták tanításait és a jogát is alaposan megismerte. Születését, fiatalkorát, házasságát és vándoraszkrétává válását számos csodás elemekkel teli legenda örzi. A megvilágosodás, a szenvedés okainak felismerése -egy pipal fa alatt - 49 napi szigorú koncentráció és mozdulatlanság után érte. Megvilágosodott, tehát Buddha lett. Az ekkor

⁵⁵"adzsvika"=meghatározott életmódot követelő. Eleinte mezítelenül jártak és később is igen szigorú beavatási szertartásaik voltak.

keletkező kísértéseket legyőzve még hét hetet ült a fa alatt mielőtt elkezdett tanítani. Korábbi társait, sőt családját is megtérítette. Több mint negyven évig tanított. Követői Rend-be (szangha) tömörültek. Hamarosan női rend is alakult. Nyolcvan éves korában távozott a végső nirvánába (parinirvána).

Buddha tanításának magja és központja a szenvedéstől való megszabadulás. Ismeretelméleti kérdések helyett inkább a megváltás praktikus, etikai útját kereste. Alaptétele a *Négy Nemes Igazság*:

- 1, A szenvedés, azaz minden létezés szenvedés, mivel múlandó.
- 2, A szenvedés oka az önző vágy, azaz a létszomj.
- 3, A szenvedés okának, a vágnak a megszüntetése, a létszomj kioltása.
- 4, A szenvedés megszüntetéséhez vezető nyolcrésztű ösvény.(helyes ítélet, hozzáállás, beszéd, cselekvés, időtöltés és megélhetési forma, valamint erőfeszítés, törődés és elmélkedés).

A lét szomjazása a tudás elemeivel együtt az előző létformából ered, mint valami emlékezéshez hasonló "tapadás". Ez a tapadás az oka a létszomjnak és az ebből adódó születés-betegség-öregség-fájdalom-halál láncolatnak. Ez a legfőbb fölismerés, ami a móksához vezethet. Buddha a világiak számára öt parancsolatot adott: ne ölj, ne lopj, ne hazudj, ne légy házasságtörő és részeges. A szerzetesek ezentúl még nőtlenek, szegénységi és szüzességi fogadalmat is tesznek.

A világot ő sem teremtett, hanem az okság törvényének alávetett *Örök Változó*-nak tekinti. Szükségtelennek tartja az áldozatokat és a himnuszokat. A lélek helyett alkalmilag egységbe álló szubsztanciákat szerepeltet. A nirvána már csak ezért sem határozható meg egész pontosan. Talán valamiféle feloldódás a szubsztanciák örök világában, ami mindenki előtt nyitva áll. A szanghába is bárki beléphet, aki magáévá teszi a tant.

A mester tanításait halála után zsinatokon igyekeztek egységbe foglalni és kanonizálni. Ez, mint rendesen, szakadáshoz vezetett. A páli kánonhoz ragaszkodók, az "öregek" irányzata az un. hinajana (kis szekér) míg a szélesebb tömegekhez szóló az un. mahajana (nagy szekér). A III.zsinaton (ie.250 körül) rögzítették a páli kánont, amit aztán a hármas kosár (tripitaka⁵⁶) néven írásba is foglaltak. A mahajanára jellemző, hogy több un. érzelmekre ható elemmel él. Ez jól kapcsolódhatott a népi vallásosság bhakti mozgalmához, sokat szelidítve így a pantheizmus személytelenségén. Nagy a jelentősége a tanításnak. A valóság tükröződik a jelenségekben, ezért tanítható. A tanítás célja a nirvána. Sok tanító azonban lemond a

⁵⁶Szangha szabályok (Vinajapitaka), prédikációk (Szuttapitaka) és elmegyakorlatok (Abhidhamma).

nirvánáról mások üdve érdekében, azaz, hogy taníthasson (Bódhiszattvák). Olyanok ők, mintha valamiféle közvetítő szentek lennének.

A buddhizmus Indiából az i.sz. I. évezred végére gyakorlatilag kiszorult. Mint világvallás elsősorban Tibetben⁵⁷, Kinában⁵⁸, Japánban⁵⁹ és szinte egész Kelet-Ázsiában elterjedt. A világon majdnem mindenhol találhatóak missziói. Legdivatosabbak ma a Japán Zen modern változatai.

A *Tibeti Halottaskönyv*⁶⁰ szerint is a halál után az éltéfogyott "elme-testet" ölt, és az elme önnön jelenései, utak, fények, istenek, szörnyek között bolyong a köztes lét birodalmában. Itt elszenvedi önnön tévedései és vétkei hatását, és ha nem sikerül Tudásba fogódzva fölismernie, hogy mindezek önnön elméjének szülöttei, akkor utolsó esélyét is elveszti a "megszabadulásra" és menthetetlenül újra kell születnie, mégpedig a köztes létben mutatott tudása szerint. Ha életében nem jutott volna megfelelő ismeretekhez a halál utániakat illetően, akkor halálakor kell szellem-fülébe juttatni a tanácsot, és mintegy szembesíteni önnön jelenéseivel, hogy legalább ne veszítse el a kincses emberi testet.

Tulajdonképpen egy tanító könyv amely a halálra, pontosabban a halál pillanatától számított hétszer hét napra, azaz az un. Bardo létre készíti föl a halandót. Ez a halál és az újjászületés közötti negyvenkilenc napos közbenső állapot mondhatnánk a par excellence szabadság állapota, melyben az éltéfogyott a legnagyobb lehetőséget kapja arra, hogy kikerüljön a csalóka létforgatag kegyetlen rabságából, azaz önnön létszomjának és önös énjének vágyakat, törekvő cselekvést és szenvedést szülő rabságából.

A halott nincs is tudatában annak, hogy ő halott, hogy test nélküli lélek, hanem egyszerűen folytatja földi létét és így mint elme-testü tiszta szellem kerülhet közel a végső és legnagyobb fölismerés ama igazságához, hogy minden, még a legnagyobb eröket jelentő istenek is csupán saját szellemének a kisugárzásai és tükröződései. Istenek, mennyek és poklok, csapdák és gonosz utak, kínok és örömök mind mind tulajdon tetteink, tévedéseink és vétkeink saját jelenéseinkben való tükröződései, amikkel ha igaz tudásba fogódzva szembesülünk hatástalanok maradnak.

⁵⁷A benszülött bon vallással keveredve alakult ki az un. *lámaizmus*, ami később Mongóliában is elterjedt.

⁵⁸Kinában *Csan* (a szanszkrit dhyana megfelelője), azaz *elmélkedés* néven találjuk és erősen hatott rá a taoista terminológia.

⁵⁹A japán *Zen* a kínai *Csan* jelének japáni olvasata. Ez az irányzat elveti az írásbeliséget, lemond a pantheon segítségéről sőt a túlvilágról is. A tan "szívtől-szívig" terjed. A megvilágosodás a tudat kikapcsolása, tulajdonképpen önmagába fordulás. Jellemzője az ülve elmélkedés (*Zazen*) és a paradoxonok (*koan*) használata. A 20-as években az angolul író Suzuki révén lett világszerte ismertté.

⁶⁰A tibeti lámahitű buddhizmus "Halottaskönyve".

A köztes létnek három szakasza lehetséges. az első közvetlenül a halál körüli, amikor a testet és a szellemet alkotó elemek fokozatosan egymásba omlanak⁶¹, miközben fények ragyognak fel, melyekkel szembesülve az éltető megismerheti önmagát és a "Törvénytestet", mellyel ha azonosulni tud kikerülhet a létforgatagból. Ha ez a mi fogalmaink szerint nagyon is absztrakt eszmei sík szembesülés a "legtisztább üresség"-el nem vezet eredményre, akkor elkezdődik a Törvénylényeg második szakasza, amely kétszer hét napig tart. Itt többféle jelképek sokasága tűnik fel. Egyrészt a Forgatagba, az emberi világba csábít, míg mások a balgaságnak, a gögnak, az önösségnek, az irigységnek, görcsös ragaszkodásnak, és a szenvedélyes vágnak a szüntetői. Míg a homályos fehér fény a Forgatagba csábít, addig a mélykéken fehér istenpár a legjobb Tudás hordozójaként a balgaságot, mint legfőbb rosszat szünteti. A pro és kontra jelképiségek egész nemzetségei kerülnek elő. Például a birtoklás, ragaszkodás és vágy szüntetőinek vörös fényével az éhségzörnyek sárgás fénye vetekszik, az önösséget és gögöt szüntető sárgával pedig az emberi világ kékje áll szemben, a gyűlölség és harag szüntetőit viszont a pokol füstszínű jelenése ellensúlyozza. Később feltűnik a negyvenkét gyönyörtestű istenség, akikkel a Forgatag fényei versengnek, például az állatlét zöld színű világa. Az eddigi nyugvókat a nyolcadik naptól kezdve a haragvók: vérivók, boszorkányok, lóképűek és egyéb kölcsönfejű szörnyek követik. Itt is a legfontosabb minden rettegetől és félelemtől a maga helyén megszabadulni, azaz mindent önmagában ürességünk önmagában alakzataiként felismerni, amik elöl nem kell menekülni és amiktől fölösleges riadozni.

Bár

" A Holtak Urának, A Törvény királyának a teste pedig a legnagyobb kiterjedésében égisz érő, ha közepes, akkor akkora mint az Oriáshegy, és betölti a világ térségeit. Felső szemfoga az alsó ajkát szorítja, szeme mint hegyikristály mered, haja fejebűjében kontyba fonódik, hasa hatalmas, dereka keskeny, kezében a rovásfa, szájából az üsd! és öld! kiáltás szól, agyvelőt hörpöl, és fejet a törzstől elválaszt, a szívet meg kitépi: így jelenik meg a világ térségeit betöltve."

mégis

" A Halál Urának alakjai is kinek-kinek önmagában ismerete önmagában sugárzásából támadnak, megfogható valóságuk nincsen. Ürességnek üresség nem árthat, önmagában értelmű önmagában mesterkedéséből fakad mindez, nem más."

⁶¹A Föld-Víz-Tűz-Levegő...Éter, mint elemek amelyekből minden felépül és amelyeken át minden a Forgatagot járja.

Ha még ebben a szakaszban sincs felismerés, akkor a harmadik szakasz is megkezdődik. Ez tulajdonképpen már az ítélet, a tettek bírójának, a Holtak Urának önnön jelenésünk szülte birodalma. Még itt is lehetséges a szabadulás, de már nagyon nehéz, és ha mint egyfajta gyarlóság miatti visszaút az anyaméh berekesztése sem sikerül, akkor a Tett hatalmas új inkarnációt követel, és nincs más hátra mint a "világ" és az anyaméh megválasztása. Az utolsó intelmek még ebben is komoly támaszul szolgálhatnak.

A világ és túlvilág minden nyüge és kínja tehát nem más mint az alapvető tudatlanságból fakadó illúzióhoz való ostoba ragaszkodás. Ez a nemtudás a végső gyökere annak a buzgalomnak amely a tudat és az érzékszervek segítségével létvágyat teremt bennünk, hogy aztán tettekre sarkallva belekényszerítsen a tettek következményei által meghatározott létforogtagba, az újjászületések kérlelhetetlen rendjébe. Az újjászületés persze nem szükségszerűen követi az adott inkarnáció pusztulását, hanem épp a köztes lét elme-testben adott mondhatni "kegyelme" által lehetőség nyílik mindennek részleges vagy teljes fölismérésére, az eljövendő inkarnáció, a saját sors belátására, módosítására, sőt a megváltásra, a teljes megvilágosodottságra is. A tudat végső nyugalma és megszűnését az egyetemes Fénnyel és Törvénnyel való egybeolvadása, mint csepp visszatérése a tengerbe, jelenti. Ha a tettek súlyának nehézkedése ezt megakadályozza akkor viszont kezdődik minden előről, önös énnel, testtel és lélekkel.

irodalom

- Titkos Tanítások.Válogatás az upanisádokból. Bp.1987.
- H. von Glasenapp: Az öt világvallás. Bp.1981.
- Indiai regék és mondák. Bp. 1977.
- Mahábhárata. Bp. 1965.
- A Magasztos Szózata.Bp. 1978.
- Hindu Halottaskönyv.(Buddhista Misszió) Bp.1985.
- India kultúrtörténetének áttekintése I-IV.(Buddhista Misszió) Bp. 1982-88.
- Mahátmá Gandhi: Válogatott írásai és beszédei. Bp. 19??.
- Die Vier Edlen Wahrheiten.Leipzig 1988.
- The Bhagavad Gíta. Penguin Classics London 1962.
- A Köztes Lét Könyvei. Bp.1986.
- Ramajána.Bp. 1978.
- Miklós Pál: A Zen és a művészet. Bp.1978.
- Nami király megtérése. Bp.1984.
- Kapujanincs átjáró. Bp.1987.
- Philip Rawson: Az indiai civilizáció. Bp.1983.
- C.G.Yung:A tibeti halottak könyve. Világir. Figy. 1974/2.
- Baktay Ervin: Szanáthana Dharma. Bp. 19??.
- Baktay Ervin: India Művészete.Bp..1963.
- Puskás Ildikó: Istenek Tánca.Bp.1978.